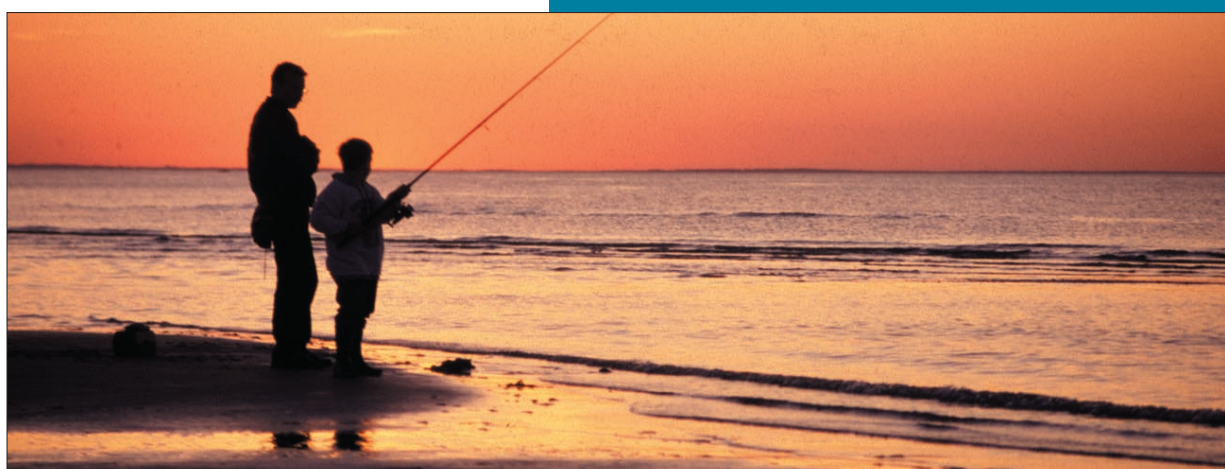

Landsbyen

Fjellerup

Landskab, historie og bebyggelse

Indhold:

Landskabet	side	4
Historien	side	12
Landskab og bebyggelse	side	24
Kirke og kirkeindsigt	side	30

Landskabet omkring Fjellerup består af to væsensforskellige landskabstyper: kystlandskabet med de sandede, lave områder og morænelandskabet med meget kuperede bakkestørg. I det ellers flade lave kystlandskab løber der flere markante strandvolde langs med kysten i et lille hedeområde i den vestlige ende af Fjellerup Strand.

LANDSKABET

Geologi og landskabsdannelse

Landskabet omkring Fjellerup består dels af *yngre moræneaflejringer* og dels af *marint forland* .

De yngre moræneaflejringer, der dominerer landskabet syd for Fjellerup, har form af en langstrakt randmoræne, der strækker sig fra Skovgårde i vest til Overskov i øst. Denne randmoræne blev dannet i forbindelse med nordøstisens afsmeltning under sidste istid, Weichelistiden. En randmoræne fremkommer, hvor isranden har stået stille en periode under afsmeltningen, hvorved smeltevandsmateriale har hobet sig op i en bræmme foran isranden.

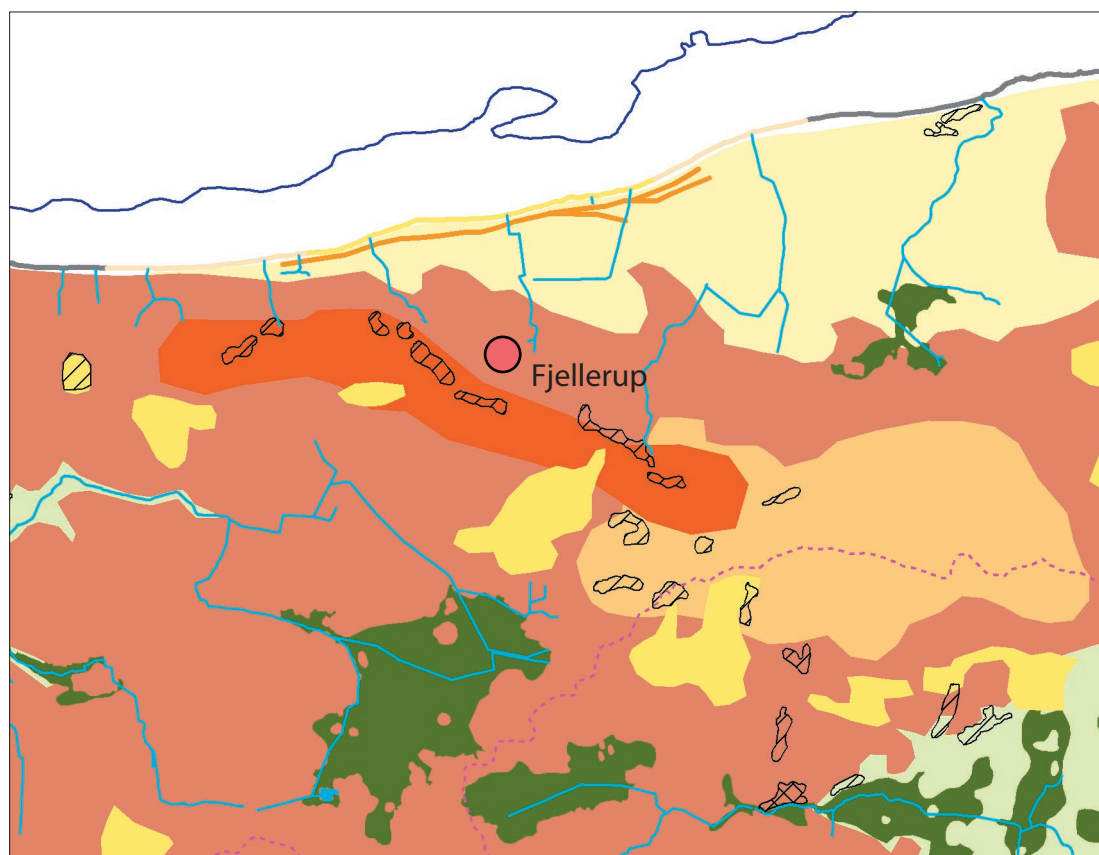
Hvor randmorænen slutter ligger et markant dødislandskab – Overskov dødislandskab.

Dødislandskaber er også et resultat af nordøstisens afsmeltning under sidste istid. Dødislandskaber fremkommer, hvor gletscheren har efterladt isklumper i landskabet under tilbagetrækningen. Når isklumperne efterfølgende smelter, fremkommer der afløbsløse huller og fordybninger i landskabet – såkaldte *dødishuller* . Ofte vil disse dødishuller senere blive til søer eller moser, som man også ser det i Overskov dødislandskab.

Overskov dødislandskab udgør et karakteristisk dødislandskab, idet det er præget af småbakker, små smeltevandsdale, kløfter, eksisterende og udtørrede småsøer og afløbsløse huller.

Signatur

- Vandløbstema
 - - - hovedvandskel
 - strandvolde
 - kystklint
 - litorinakystskrænt
 - ▨ 12_grader
 - ▨ 6_grader
 - sandflugt
 - drumlin
 - ferskvandstørv
 - vandformede
 - marint_forland
 - klit
 - hedeslette
 - randmoræne
 - dødislandskab
 - moræne
- ### Strandtype
- Rørskov_strandeng
 - Sandstrand
 - Stenstrand
 - Strand

Den langstrakte randmorænes stejle skråninger og kuperede landskab fremstår ekstra dramatisk med havets store, plane flade som baggrund. Hegn, diger og skel i landskabet fremhæver det kuperede og er med til at understrege landskabets karakter, som her i randmorænelandskabet syd for Skovgårde.

Mange stednavne understreger landskabets særlige karakter af dødislandskab, som fx navnene Dybdal, Askehul og Dybehul samt de markante bakker med navne som Hagenbjerg, Høgebjerg og Bjergbakkerne (helt mod øst).

Kystlandskabet, som i dag er bebygget med sommerhuse, er fremkommet ved den landhævning, som har fundet sted på Norddjursland siden sidste istid, Weichel-istiden.

I den vestlige del af området, mellem stranden og sommerhusbebyggelsen på Fjellerup Strand, findes et mindre strandvoldssystem, der især træder tydeligt frem i det lille åbne hedeområde mellem Fyrrebakken og campingpladsen mod vest.

Omkring Sortås Kog i Nederskov mod øst findes ligeledes et strandvoldssystem, hvor strandvoldene er tydelige og ret markante med højder på omkring 8 m og skråninger med hældninger på 6 – 12 grader.

Landskabet

De såkaldt høje målebordsblade fra 1870'erne (se side 8) viser et tyndt befolket område, hvor bebyggelsen er koncentreret omkring den øst-vestgående bygade igennem Fjellerup. Man ser også en begyndende bebyggelse langs kysten og i det vanskeligt dyrkningsegnete område mellem den nuværende Fælledvej og havet (Fjellerup Fælled). Sandflugt og jævnlige oversvømmelser har betydet, at området her først sent blev inddraget til landbrug.

Omkring halvdelen af området på det viste kortudsnit er udyrklar strandhede og sumpede lavbundsområder, hvor man dog har kunnet hente lidt tørv.

I forhold til i dag er landskabet omkring Fjellerup skovløst. Egentlig skov indskrænker sig til et mindre stykke inddiget fredskov (Tornene) under hovedgården Østergård.

De dyrkbare landbrugsområder har været kuperede og præget af mange små vandhuller, mosehuller og fugtige lavninger. Dræning ved grøftning har dog kun været brugt i mindre udstrækning. Det kan skyldes, at de skrånende og ret sandede jorder ikke har været udpræget vandlidende.

Fjellerup er så at sige indpasset i landskabet, idet det oprindelige Fjellerup, bondelandsbyen Fjellerup, er anlagt på kanten af randmorænen og langs med denne, men i behørig afstand fra kysten. Først med erhvervsfiskeriet og senere sommerhusene bliver det attraktivt at placere sig helt fremme ved kysten. På billedet ses Fjellerup kirke markant beliggende i landskabet.

Kortudsnit af de såkaldt Høje målebordsblade fra 1870'erne. De mange og tætliggende højdekurver skyldes ikke kun landskabets ret kuperede karakter, men også det forhold, at kurverne angiver højden i fod (1 fod = 38,31 cm), hvor nyere kort opererer med højdeangivelse i meter.

Det tætte mønster af nord-sydgående markveje op over et 1,5 km bredt bælte af morænen afslører, at landsbyens agerjord har ligget her på den grovsandede jord.

De ringere jorder nord for Fælledvej var i 1870'erne kommet under plov og

bebygget med små gårde og husmandssteder. Længere mod øst havde fiskerhusmænd slået sig ned i Fjellerup Kær langs kanten af en tidligere fjordarm (afsæt af stenalderhavet). Flere af de små husmandssteder er i dag attraktive sommerhuse.

Toppen af randmorænen i landskabet syd for Fjellerup er lyng og græsklædt og i betydelig udstrækning tilplantet med nåleskov. Der er dog områder tilbage, der henligger som i tiden før udskiftningen, hvor området gav græsning til »80 hoveders græsning« (takseret 1683).

Byens placering og synlighed

Ifølge Fritz Hastrups typebestemmelse er Fjellerup en *slynget vejby*, dvs en landsby, hvor gårde og huse ligger langs med og på begge sider af en gennemgående bygade. Det er i udtalt grad tilfældet for Fjellerups vedkommende, hvor både hovedgården

Østergård, landsbyens præstegård og landsbyens øvrige gårde fra gammel tid har ligget omkring den gennemgående bygade, der også var hovedlandevejen til Grenaa og Randers. Både bebyggelsen og landevejen strækker sig langs randmorænen på en terrasse i godt 15 meters højde, hvilket

Fjellerup på Original-1 kortet 1816

giver Fjellerup en klar randbeliggenhed på overgangen mellem moræne og marint forland, eller sagt på en anden måde mellem agerjord og eng. Fjellerup er altså tilpasset terrænet, sådan som det i særlig grad synes at gøre sig gældende for netop de slyngede vejbyer med randbeliggenhed.

Landsbyens afgrænsning

Helt frem til omkring midten af forrige århundrede forblev Fjellerup en beskeden og klart afgrænset landsby samlet og udstrakt omkring Kanneshøjvej/Fjellerup Bygade. Der eksisterede ganske vist i ældre tid en nu slettet sydlig »omfartsvej«, som med lidt god vilje stadig kan erkendes i terrænet, der brød mønstret med den enstrengede lange bygade, men alle byens gårde og huse lå fremdeles omkring Kanneshøjvej/Fjellerup Bygade.

I mellemkrigs- og især i efterkrigstiden voksede Fjellerup betragteligt, først langs med Kanneshøjvej/Fjellerup Bygade mod henholdsvis Hegedal og Østergård, siden mod syd omkring Åsbjergvej og mod nord omkring Strandvejen. Senere er tilvæksten sket som parcelhuskvarterer omkring Søndermarken, Ågade, Østergårdsvej og Torngade og allesenest som en helt nye rækkehusbebyggelse på Gartnerengen og et parcelhuskvarter omkring Strandparken er aktuelt under opførelse.

De tidligere herregårdsmarker øst for Fjellerup og hovedgården Østergård. Det er primært her, at landbrugsdriften i området er blevet opretholdt.

Jordbund og arealanvendelse

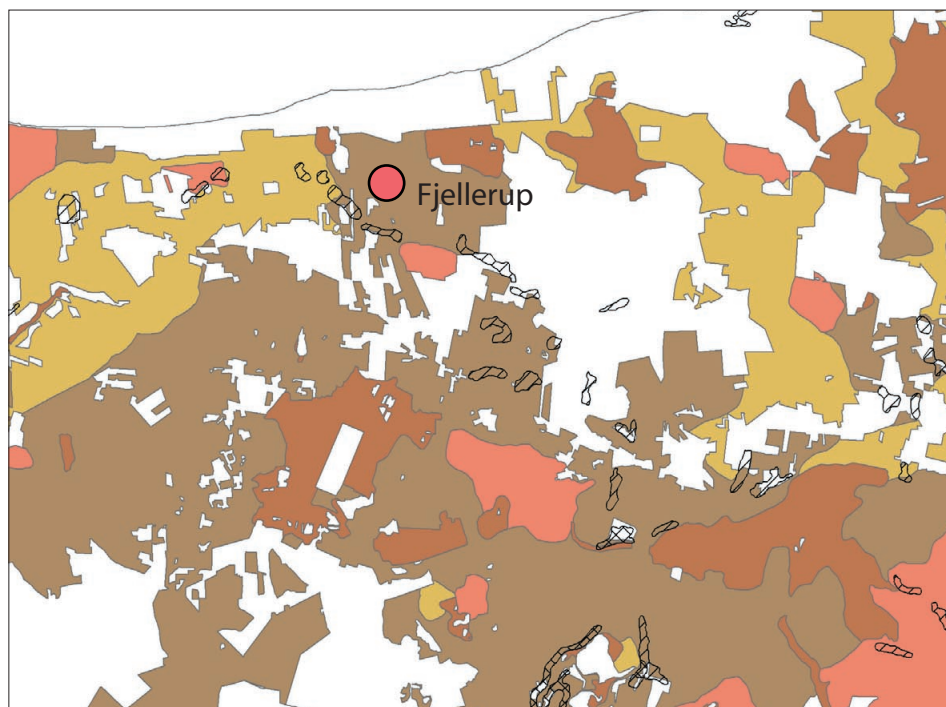
Jordbunden omkring Fjellerup er helt domineret af *grovsandet jord*, mens den vest for Fjellerup, over mod Hegedal, er domineret af *finsandet jord*.

Visse områder på morænehøjderne og hedesletten syd for Fjellerup er præget af, at området tidligere led under sandflugt, ikke kun ved kysten, men også inde i baglandet. Sandflugtsprægede områder er i dag typisk plantet til med nåleskov.

Andelen af dyrket landbrugsjord er gennem de seneste godt 50 år blevet reduceret ganske betydeligt, dels på grund af skovtilplantning og dels på grund af den voldsomme ekspansion af sommerhuse i området mellem Fjellerup og kysten.

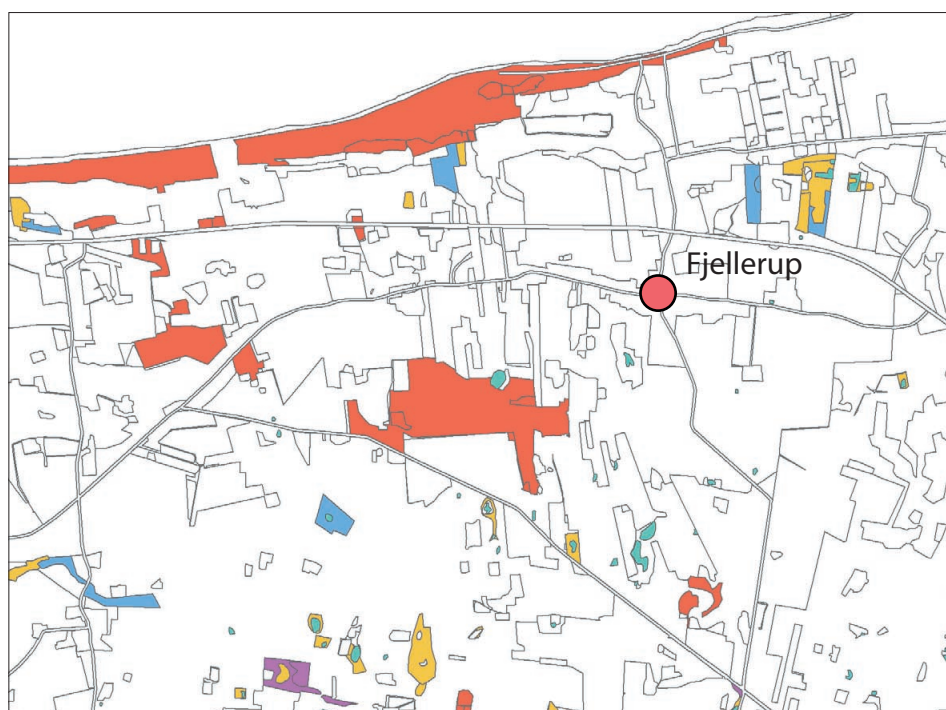
**jordtyperne
jord**

- 1 Grovsandet jord
- 2 Finsandet jord
- 3 Lerblandet sandjord
- 4
- 5 Humus
- 6
- 7
- 8
- 12_grader
- 6_grader

Jordbundsforholdene

- Overdrev
- Hede
- Eng
- Mose
- Sø

§3 naturområder, primært hede under forskellige forme, er dominerende.
Øvrige naturtyper er kun sparsomt repræsenteret.

Den imponerende runddyse i den sydøstlige del af oldtidsanlægget ved Tustrup fremstår (formodentlig) som den blev opført o. 3200 f.Kr. De smukt stablede flade sten mellem randstenene, den såkaldte tørmur, har dog været genstand for debat, efter at runddyssen for år tilbage blev restaureret. Sikkert er det dog, at runddyssen ikke var tildækket med jord og derfor i store træk har fremstået, som vi ser den i dag. Det er, efter enhver tids skala, et usædvanlig stilfuldt, velproportioneret og flot gravmonument.

HISTORIEN

Forhistorisk tid

Området omkring Fjellerup rummer et par forhistoriske lokaliteter, der med rette har status af seværdighed. Det gælder Skjællighøj Køkkenmødding i Nederskov (Mejlgård) og Tustrup fortidsminder på kanten af Hevring Ådal.

Skjællighøj Køkkenmødding er nok områdets mest kendte, men ikke områdets eneste køkkenmødding. I Fjellerup Kær, der i Jægerstenalderen fremstod som en lavvandet fjordarm, er der fundet flere skaldynger, som vidner om tidlig bosættelse eller i hvert fald jagtpladser langs bredden af fjordarmen. En af køkkenmøddingerne lå ved Jesholm, mens der er fundet hele tre skaldynger side om side ved Hagenholm og Storkær længere mod nordøst.

Køkkenmøddingernes skaldynger er ofte synlige helt op i jordoverfladen – og tilsvarende sårbare for afgravning og ikke mindst pløjning og skovrejsning.

En afrapportering i forlængelse af en besigtigelse i 1990, giver et godt indtryk af det fundpotential, køkkenmøddingerne indeholder: »Skaldyngen bestod af en stor

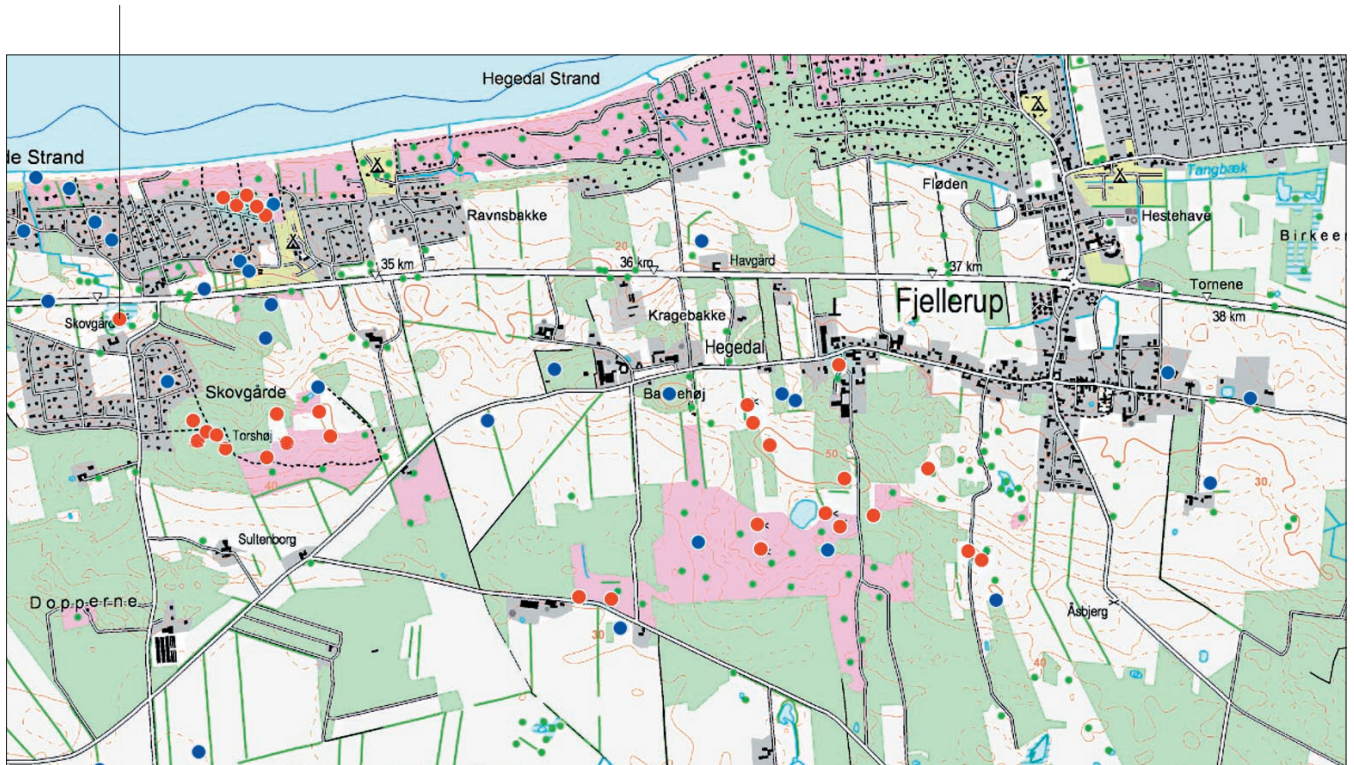
Tustrup

På et fladt område på kanten af Hevring Ådal ligger et helt usædvanligt oldtidsanlæg: *to dysser*, en *jættestue* og et *kulthus*. Anlægget er opført i bondestenalderen o. 3200 f.Kr. og blev i 1950'erne udgravet og nænsomt restaureret.

Mens jættestuen og dysserne nok er de dele af anlægget, der i dag vækker mest interesse, når man besøger stedet, så var det ved udgravningen i 1953 sporerne af kulthuset, der var i fokus. Det var første gang, man stødte på et anlæg af den karakter i Danmark. Siden har man fundet spor af lignende anlæg i såvel Nord- som Vestjylland. Fagfolk mener, at kulthuset har fungeret som dødetempel eller har været benyttet til offerhandling. Det sidste baserer man ikke mindst på de mange keramikkar, der blev fundet i og omkring kulthuset. Denne keramik kunne føres tilbage til tragtbægerkulturen, hvis navn netop skyldes tragtbægerkulturens karakteristiske, tragtformede keramik.

Det var tragtbægerkulturen, som i perioden 3.900 - 2.800 f. Kr. bragte agerbruget til det danske område.

Skovgårde Voldsted

Kulturarvsstyrelsens registrering af synlige fredede (røde) og ikke-fredede (blå) fortidsminder omkring Fjellerup. Gravhøjene er som altid stærkt repræsenteret blandt de synlige fortidsminder. De bortgravede høje synes jævnt spredt hen over randmorænen, mens de tilbageværende synlige gravhøje er koncentreret i tre hedeprægede områder syd og vest for Fjellerup. De mange gravhøje rundt om i landet har ikke overraskende haft lettest ved at overleve på jorder med ingen eller kun ringe dyrkningsmæssig værdi. Ganske typisk hedder det således om en af områdets gravhøjgrupper: »Af hele det Areal, som rummer Højene er det allermest lynggroet eller stedsevarende Græs. Kun et Par daarlige Marker findes ind imellem« (fra berejsningen i 1945).

vestdyngge og hermed sammenhængende østdyngge. I alt var skaldyngen 30 m VSV - ØNØ, største bredde på vestdyngen var 12 m og på østdyngen 7 m. Skaldyngens største tykkelse var 0,35 m og indeholdt en stor mængde flintafflad, redskaber samt enkelte knogler og benredskaber. I alt er udgravet 16 kg flintafslag, 17 afslags- og flækkeblokke, 150 flækker, 20 kant- og fladehuggede skiveøkser, 1 skivemejsel, 2 tværpile, 2 knive, 1 sav, 5 stikler, 16 tværretoucherede flækker, 1 skælhugget stykke, 1 stk med hak, 1 grønstensafslag, 1 slagsten samt 300 g knogler/tak, 2 trykstocke og 2 benprene. Skaldyngen dateres til ertebøllekultur (Dyrholm II).« (Djurslands Museum 1990).

Det er kun de største og mest kendte køkkenmøddinger, der som Skjællinghøj Køkkenmødding er beskyttet som et fredet fortidsminde med sten, kongekrone og F.M. Derfor kan der sagtens, som eksemplet Storkær viser, være en masse at komme efter i de mere upåagtede skaldyngge.

Middelalderen

Voldstederne, som er små fæstningsanlæg, kan betragtes som forløbere for de store borganlæg, som adelen lod opføre gennem 1500-tallet (Hevringholm, Gjesinggård/Løvenholm, Mejlgård og Sostrup er nærliggende eksempler). Modsat de store borganlæg lå voldstederne typisk i sumpede og ufremkommelige områder.

Skovgårde Voldsted.

Skovgårde Voldsted menes at være fra slutningen af 1400-tallet eller begyndelsen af 1500-tallet og er derfor et ret sent anlæg.

Den store borgbanke har huset en trefløjet bygning, gårdspladsen har været stenbrolagt, og mod øst, hvor en bro har ført over voldgraven, ser det ud, som om der har været et porttårn. Efter datidens standard har der været tale om et ganske anseeligt anlæg.

Middelalderens voldsteder

Voldstederne er populært sagt små borge eller fæstningsanlæg, som er opført i løbet af Middelalderen af lokale stormænd.

Voldstederne kan opdeles i tre typer:

Den ældste type er *motten* eller *borg-højen*, som blot bestod af en (kunstig) høj med et tårn på. Motten var tænkt som et sidste tilflugtssted og var ikke egnet til længere tids ophold. Typisk ligger motten i et svært fremkommeligt, lavt og sumpet område.

Den mellemste type kaldes *castrum-curia* voldstedet. Det bestod af en borgbanke (*castrum*) og en gårdbanke (*curia*) hvor avlsbygningerne stod. De to banker var forbundet med en bro, og var desuden omgivet af vandfyldte voldgrave.

Den tredje og yngste type kaldes *herregårdpladsen*. Borgen eller herregården var her anlagt på en større, rektangulær lav banke og havde mere karakter af prestigebyggeri end af forsvarsværk. Skovgård Voldsted er formodentlig et sådant anlæg.

Storlandbruget

De store hovedgårde eller herregårde, som de også populært kaldes, som tidligere prægede Norddjursland, blev skabt i løbet af 1500-tallet, hvor både kongen og adelen samlede jorden i store hovedgårde. Stigende landbrugspriser og gode afsætningsmuligheder, ikke mindst for stude, på de nordtyske og nederlandske markeder, skabte øget velstand til de store gårde. Den øgede velstand blev brugt til opkøb af bøndergods, som blev lagt ind under hovedgårdene. Mange gårde forsvandt i den proces, og hele landsbyer blev opløst.

Fjellerup Østergård

Fjellerup Østergård, eller blot Østergård, har hørt til blandt de mindre herregårde på Norddjursland. Gården nævnes første gang i 1468, hvor den ejes af Erik Pedersen Glob. Gennem de efterfølgende århundrede var det dog medlemmer af slægten Scheel, der sad på Fjellerup Østergård. Efterfølgende skiftede gården ejer adskillige gange, før den i 1920 blev overtaget af Christian Frederik Juel til Mejlgård.

I 1683 blev Fjellerup Østergård beskrevet i markbogen som en gård med ringe bygninger, men med marker og skov samlet omkring gården. Jorden var delt i 6 vanger, der på skift lå brak hvert tredje år.

Både hovedbygning og avlsbygninger var opført i bindingsværk. Hovedbygningen bestod af et trefløjet anlæg i ét stokværk. Avlsbygningerne bestod af tre sammenbyggede og ret ensartede bindingsværksslænger i gedigent egetømmer. At der flere steder er lige så meget tømmer som murværk i væggene vidner om en meget skovrig egn og en god skovdrift på godset.

Fjellerup Østergård, genopført i Brede. Foto Frilandsmuseet.

Dele af de oprindelige fundament under Fjellerup Østergård.

Fjellerup Østergård blev erhvervet af Nationalmuseet i 1995. Før da havde museet erhvervet godsets agerrumslade, stalde og portrum. Det hele er i dag genopført på Frilandsmuseet ved Brede.

Tilbage i Fjellerup ligger resterne af hovedgårdens fundament og dele af den gamle herregårdshave. Fjellerup Østergård har også sat sig spor i Fjellerup kirke hvor flere våbenskjold og et epitafium over Anna Margrete Mollerup med familie vidner om den nære relation mellem hovedgård og kirke.

Til hovedgården hørte også en vandmølle beliggende i Fjellerup by. Mølledammen var beskeden, med en højeste vandstand på 1/2 alen (= 31,38 cm). Møllværket var angiveligt nedslidt i 1682, hvor det blev registreret i Christian V's Matrikel som et hus med 0,32 Tdr. Hrtk. Det var beskeden forhold for et mølleri, der da heller ikke kunne klare det stedlige behov for kværning.

Møllen og den meget beskeden mølledam nordligst i Fjellerup by. Møllen hørte også under Fjellerup Østergård.

Fjellerup

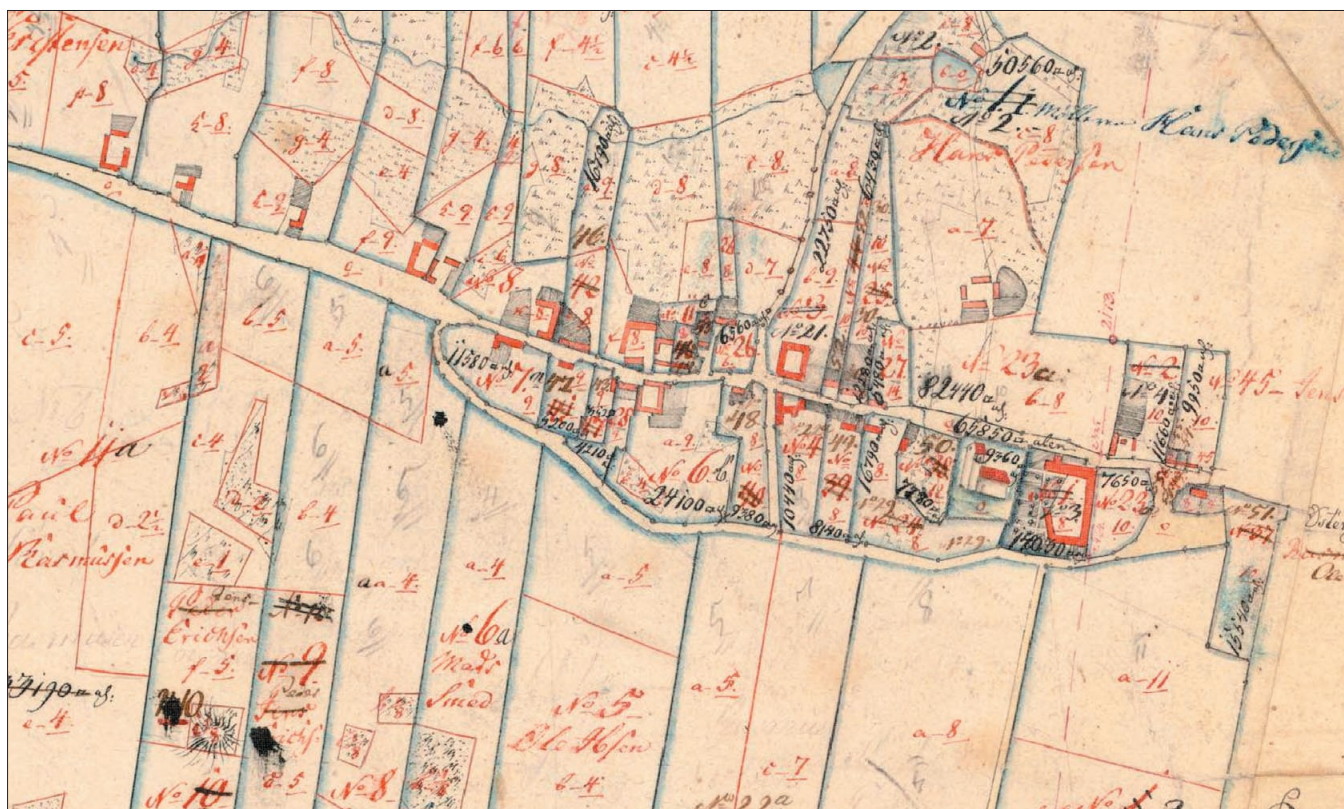
Landsbyen Fjellerup nævnes i 1372 som *Fyeldorp*, men ellers er oplysningerne om det ældste Fjellerup beskeden.

Som så mange andre steder stammer de første mere detaljerede oplysninger om byen fra Christian V's Matrikel fra 1682. Heraf fremgår det, at der var 17 gårde i landsbyen med et samlet hartkorn på 52,58 Tdr. Hrtk. Desuden var der 14 huse med jord (møllen medregnet) og 16 huse uden jord. De mange husmænd med yderst beskeden jordtilliggende (i alt 1,07 Tdr. Hrtk.) og de tilsvarende mange jordløse landarbejdere afspejler landsbyens tilknytning til Fjellerup Østergård (og herigennem Mejlgård). Som husmænd regnede man også byens kromand, smed, hyrde og strandridder.

Samtlige gårde i Fjellerup, bortset fra præstegården, var ejet af Fjellerup Østergård. Når alle gårde i en landsby var under den samme ejer, var det ofte skik at egalisere (dvs. udligne eller gøre lige store) gårdene for at lette afregningen af landgilde og hoveriarbejde. 10 af gårdene i Fjellerup var egaliserede til en størrelse på 1 bol (svarende til 3,8 Tdr. Hrtk.) mens de resterende 7 gårde var sat til et 1/2 bol (svarende til 1,9 Tdr. Hrtk.).

Præstegården, som havde særstatus i forhold til byens øvrige gårde (men som faktisk også havde en ydelse på 3,8 Tdr. Hrtk.) var ubetinget byens største gård efter Fjellerup Østergård og desuden ejer af tre af byens huse. Byens degn havde fået stillet 13 tdr. ld. jord med en ydelse på 1 Tdr. Hrtk. til sin disposition.

I midten af 1700-tallet var antallet af gårde reduceret til 11, der til gengæld var blevet øget i størrelse gennem en ny egalisering.

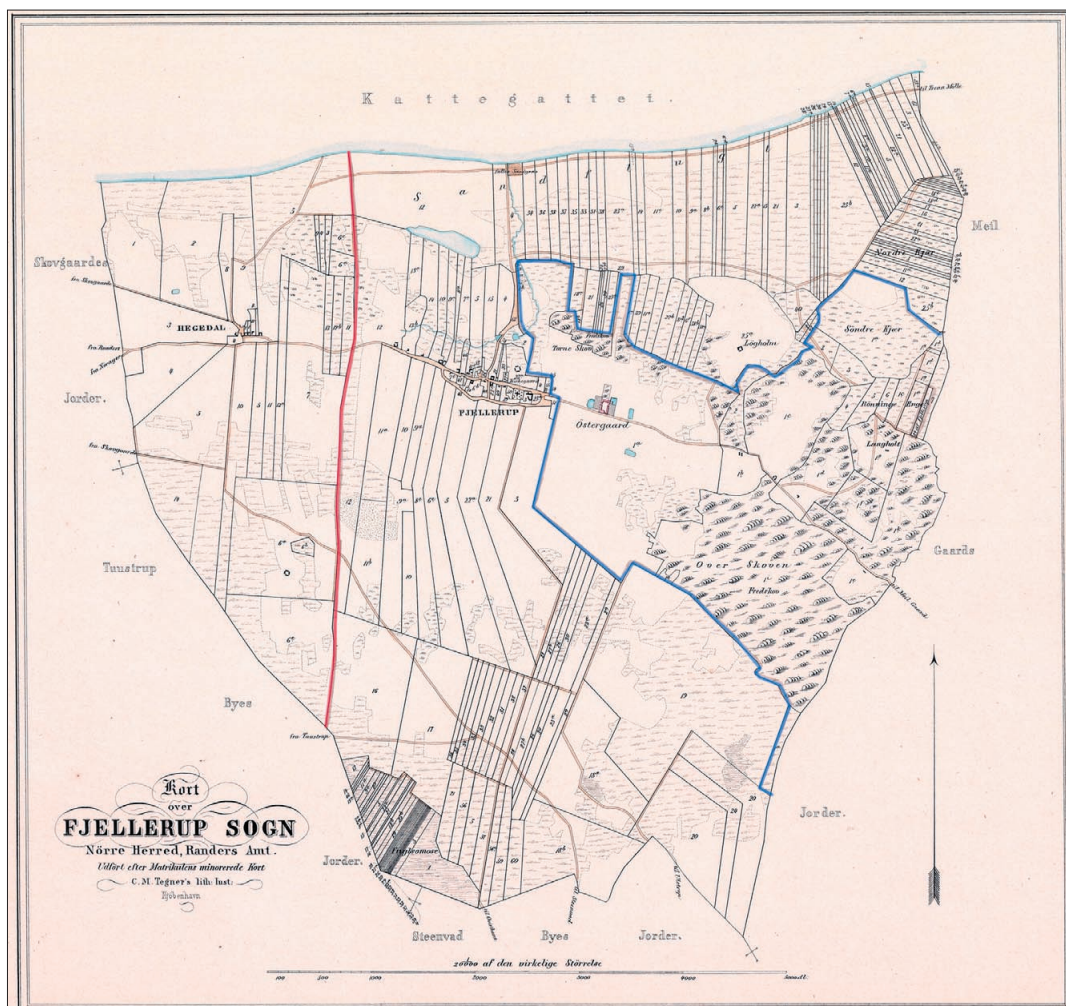
Fjellerup by som den fremgår af Original-1 kortet fra 1816. Det fremgår tydeligt, at præstegården er byens største gård (efter Fjellerup østergård).

To ødegårde, som allerede figurerede i opgørelserne fra slutningen af 1600-tallet, var blevet udstykket til husmandsbrug. Degnen havde fået tillagt mere jord og der var kommet både en fisker, en hjulmand og en skomagertil byen.

Antallet af voksne i byen blev i 1683 opgjort til 80. Hertil kom 7 karle og 7 tjenestepiger. Opgørelsen over antallet af voksne skete som led i optællingen af skattepligtige »hoveder« som var hjemfaldne til betaling af den såkaldte kopfskat (kopf betyder hoved på plattysk) – en ensartet skat for alle, uanset den enkeltes midler, og derfor meget upopulær især blandt de fattige.

I forbindelse med folketællingen i 1787 blev antallet af gårde opgjort til 11. Befolkningstallet i gårdmandsgruppen var på 60 personer, hvoraf de otte var tjenestefolk. Husmandsgruppen udgjorde 84 personer fordelt på 31 husstande. Præstefamilien og degnens familie udgjorde i alt 16 personer.

På Fjellerup Østergård boede der i samme år, 1787, 20 personer, herunder en mejerske (i gårdens mejeri), 1 røgter (hyrde) og to malkepiger. I midten af 1800-tallet var der 40 malkekøer at passe på Fjellerup Østergård. Om sommeren gik kvæget ude, men blev samlet tre gange om dagen i en særlig overdækket malkefold, der lå umiddelbart øst for avlsbygningerne. Mælken blev efterfølgende bearbejdet i gårdens mejeri.

Fjellerup sogn på det minorerede (formindskede) sognekort fra 1836. Sagnet omfattede de to landsbyer Fjellerup og Hegedal samt hovedgården Fjellerup Østergård. Grænsen mellem sognets to landsbyer (markeret med rødt) og afgrænsningen af Fjellerup Østergårds jorder (markeret med blå) er indtegnet på det minorerede sognekort.

Udskiftningen

Udskiftningen af Fjellerup fandt sted i 1794. Ejerlavets langstrakte fællesjord og landsbyens placering i den nordlige ende af ejerlavet vanskeliggjorde udskiftningen. Det samme gjorde tilstedeværelsen af to gamle ødegårde (som var Fjellerup Østergårds ejendom). Før det kunne lade sig gøre at udskifte landbyjorden, måtte man »bytte« eller som det hedder mageskifte jord med Fjellerup Østergård. Det var dog

ikke nok til at udføre en stjerneudskiftning efter de velkendte retningslinjer, og fire af landsbyens gårde måtte udflyttes, mens de resterende blev liggende inde i landsbyen på deres velerhvervede plads.

Blandt de udflyttede gårde var Pramgård, der blev flyttet ned i den sydlige ende af ejerlavet på kanten af Fuglsø Mose. To andre gårde blev flyttet ned i ejerlavets syd-

østligste hjørne (til matriklerne 18 og 19, Hagenbjerggård). Området her er gammelt dødislandskab, en meget kuperet landskabstype præget af sandede jorder, småsøer og mosehuller. Det nærliggende højdepunkt Høgebjerg er med sine 74 meter det nordlige Djurslands højeste punkt.

Længst mod syd fik landsbyens jordløse husmænd hver et jordlod på 2 tønder land (svarende til godt 100 x 100 meter). Ud over at være noget af ejerlavets dårligste jord lå det også omkring 2 km fra landsbyen.

1800-tallet

Mens udskiftningen gik forbavsende hurtigt, tog det længere tid at afvikle fæstevæsnet. For gårdmand Niels Sørensen

Riig skete det dog allerede i 1796, hvor han erhvervede sig sin gård på Fuglsø Hede. I forbindelse med en pantsætning i gården blev værdien af gårdens dyrehold og redskaber gjort op: En jernplov, 2 træharver, 5 heste, 2 køer, 3 kalve, 12 får, 8 lam, 3 svin og 1 so. Beskedne forhold, som skulle dække fornødenhederne for en familie på to voksne og 5 børn. Dertil kom, at hesteholdet godt nok var nødvendigt for markarbejdet, men også krævede sin del af udbyttet i form af foder i vintermånederne.

I 1811 blev de sidste gårde solgt som selvejergårde.

I midten af 1700-tallet var én husmand i Fjellerup officielt registreret som fisker. Op gennem 1800-tallet kom der flere til,

Dødislandskabet øst for Hagenbjerg. De sandede jorder giver grobrund for kvægdrift og græsning.

omend fiskeriet ikke i starten var nogen lukreativ gesjæft. I G. Begtrups store statistiske værk, Agerdyrkningens tilstand i Danmark, hedder det således generelt om fiskeriet i Randers Amt: »Nogle faa Sogne, som ligge ved Fjordene og Havet, fiske. Det er en Syssel for de jordløse Huusmænd, som have deraf en kummerlig Næring«.

I første udgave af Trap fra 1858-60 omtales Fjellerup by med kirke, præstegård, skole og vandmølle. Der er da 21 gårde og 37 huse i sognet, hvoraf de 7 gårde og 14 huse ligger uden for byerne. Der er i alt 312 indbyggere i sognet, som erhverver sig ved jordbrug, skovarbejde og fiskeri. Det oplyses endvidere, at præstegårdens jordbrug udgør 33 Tdr. Land ager. Endelig omtales et teglværk ved Egeballe (umiddelbart vest for Høgbjerg).

I anden udgave af Trap fra 1875 angives de samme institutioner som i førsteudgaven. Desuden er der kommet et teglværk og et kalkbrænderi til i Hegedal. Indbyggertallet er vokset til 415. Der er stadig 21 gårde, men nu 50 huse i sognet. De nye familier, som er kommet til, er husmænd og landarbejdere. Det er formodentlig også dem, der nyder godt af de lokale legater, som opregnes i Traps anden udgave (beløb på mellem 45 og 1000 Rigsdaler).

Det anføres, at kirken tilhører sognebeboerne og altså ikke den stedlige herregård, som det ellers var almindeligt.

Tredje udgave af Trap fra omkring 1900 er karrig med oplysninger om sognet og byen. Faktisk får man blot tilføjet, at byen i 1896 har fået et forsamlingshus og et andelsmejeri og telefonstation omtrent samtidigt.

Det mangler Beboerne paa Kundskab og Evne...

I Agerdyrkningens tilstand i Danmark giver G. Begtrup en status over fiskeriet tilstand omkring år 1800:

»Imidlertid er Fiskeriet nu af mindre Betydenhed, mod førhen, formodentlig og en Følge deraf at Beboerne lægge nu mere Vind paa Avling. Paa den ganske Kyst fra Mariager Fjord til Grenaa og Ebeltoft, og ligeledes i Calløe Viig var god lejlighed til Fiskeri, som kunde ernære mange Mennesker, men det drives lunkent, saaledes kunde i Gjerrild Bugt i Begtrup Viig.fl. Steder være skjønt Fiskeri af havet ved Vaaddræt, som vel benyttes, men saare lidet. Det mangler Beboerne paa Kundskab og Evne.« side 108.

Ikke just noget godt skudsmål, som der dog blev rettet op på ved århundredes slutning, hvor Fjellerup blev centrum for nordkystens fiskeri.

I fjerde udgave af Trap fra 1925 tegner der sig et billede af et bysamfund med betydelig handel og service og flere institutioner, som man kun finder i de lidt større landsbyer. Foruden de nævnte institutioner fra o. 1900 er der nu også kommet et missionshus til (1918), en brugsforening og en købmandshandel, et afholdshotel, en Spare- og lånekasse og et savværk. Befolkningstallet er i 1921 kommet op på 578. Der var da 147 gårde og huse i sognet. 19 af gårdene havde 59 tdr. land jord (eller mere), 63 huse havde op til 12 tdr. land jord og 14 huse var jordløse.

Afgrøderne var rug (159 ha), byg (53 ha) og havre (176 ha) foruden kartofler og foderroer. 505 ha lå hen med grønfoder og græs mens 72 ha lå brak. Dyreholdet udgjorde 167 heste, 617 stk hornkvæg (heraf 322 køer, som var grundlaget for andelsmejeriet), 26 geder, 253 får og 508 svin.

Hvad fiskeriet angik, oplyser fjerde udgave af Trap, at der i Fjellerup og Glesborg sogne til sammen var 10 fiskere, hvoraf de 9 var erhvervsfiskere. Fiskerflåden bestod af 19 fartøjer, heraf 6 motorfartøjer på mellem 5 og 15 tons. Fangsten udgjorde 125 tons torsk, 15 tons makrel og 10 tons sild.

Umiddelbart lyder 10 fiskere måske ikke af meget, men fiskeriet var et familieforetagende, hvor sønner og slægtninge kunne inddrages, og fiskeriet gav også beskæftigelse på land til bearbejdning af fisken og til videresalg.

Da bundgarnsfiskeriet var på sit højeste, var der beskæftiget omkring 50 mand ved selve fiskeriet og omkring 15 mand ved handel med fisk i Fjellerup og opland. En af de mere udholdende fiskehandlere solgte fisk i Auning og hentede troligt sin forsyning af fisk i Fjellerup – med trillebør og til fods vel

Blå Flag Station i Fjellerup. Det var her, der i 1924 blev indrettet en bygning til opbevaring af is.

at mærke. Det var en strækning på omkring 23 km. i både godt og dårligt vejr.

Under Første Verdenskrig oplevede fiskeriet ved Fjellerup en vækst med stigende eksport. I 1916 blev der således bygget et fiskepakhuis på Fjellerup Strand til håndtering af de øgede fangstmængder. I 1924 blev der føjet et hus til opbevaring af naturis til. Når forholdene tillod det, det vil sige, når vintrene var hårde, kunne der hentes is i de nærliggende ferskvandssøer. Isen blev pakket under tørvesmuld, så der var is til den efterfølgende sommers fiskeri.

Bundgarnsfiskeriet ebbede ud i løbet af 1960'erne, hvor flere af fjellerupfiskerne flyttede deres både til Bønnerup. Her var havneforholdene anderledes gode. Manglen på fisk samt ændrede vaner hos forbrugerne gjorde det også vanskeligt for mange af de små omrejsende fiskehandlere at fortsætte deres gesjæft.

Fritidslandskabet

De forblæste, sandede og sumpede områder mellem Fjellerup by og havet, der i århundrede knap nok kunne brødføde en flok nøjsomme får, er i efterkrigstiden blevet Norddjurslands mest populære sommerhus- og fritidsområde. Gode strandforhold har gjort området populært både for sommerhusejere og campister, der hver sommer flokkes ved Fjellerup Strand.

I takt med, at sommerhusområderne ved Fjellerup er vokset og i dag dækker et betydeligt større areal end byen (omkring 5 1/2 gang så stort, for at være mere præcis), er Fjellerup i stigende grad blevet identisk med sommerhusområdet Fjellerup Strand – i hvert fald uden for Fjellerup.

Tjæreplads på Fjellerup Strand.

Aftenstemning ved Fjellerup Strand. Fiskeri i pagt med tiden og stedets nye status som fritidslandskab.

Kannedshøjvej/Fjellerup Bygade en varm sensommerdag i 2003. Stille tidløs landsbyidyl. Det tidløse er måske nok en tilsnigelse, for billedet ændrer sig hele tiden. Det røde hus i baggrunden er for nylig blevet restaureret og er nu gulkalket, og de to store træer midt i billedet er fældet. På den anden side af gaden lå gennem mange år en institution i Fjellerups butiksliv, Manufakturhuset, med trikotage og konfektion. I dag har Folkekirkens Nødhjælps Genbrug butik i huset, hvorfra de bl.a. sælger »vintage« til modebevidste efterskoleelever.

B E B Y G G E L S E O G L A N D S K A B

Landsbyens struktur

Fjellerup omtales i 1372 under navnet *Fyeldorp*. Første led i navnet er formodentlig det samme som ordet fjeld, der i en ældre form anvendtes om skov eller ødemark. Endelsen *-dorp*, der er den samme endelse som *-torp*, kan både have sin oprindelse i vikingetiden og i 1200-tallet, hvor endelsen ofte indgik i navne på udflytterbyerne. Endelig kan navnet, som Kristain Hald foreslår, have noget at gøre med Fjeld Skov, der i middelalderen havde en noget større udstrækning, end den har i dag.

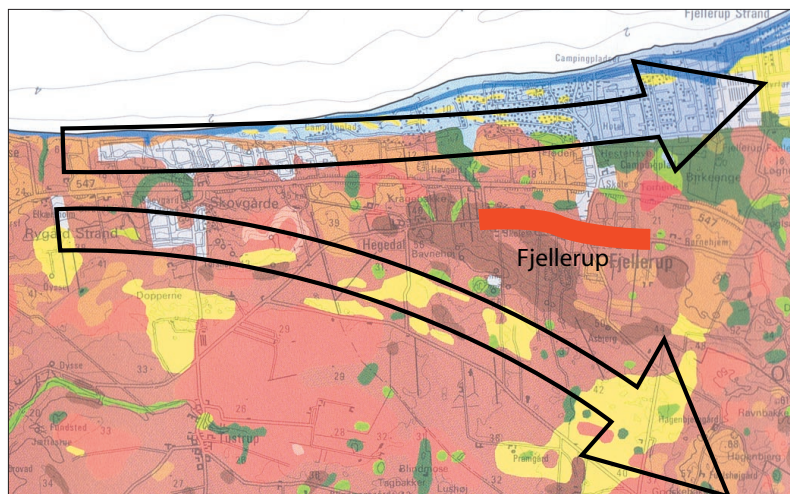
Landsbyen, der i dag breder sig både mod nord og syd ad Strandvejen og Åsbjergvej, havde sit oprindelige forløb langs morænen på en terrasse godt 15 meter over havet. Som andre ældre landsbyer i kystområderne lå den tilbagetrukket i forhold til havet og altså i en højde, så landsbyen undgik de oversvømmelser, der jævnlige ramte de lavere liggende enge nord for landsbyen. Man har derimod næppe været helt forskånet for de sandflugtsulykker, der i perioder ramte

nordkysten, og som selv i dag kan spores i landskabet i form af flyvesandsdominerede områder både nord og syd for Fjellerup.

Ifølge Fritz Hastrups kortlægning af danske landsbytyper, er Fjellerup som tidligere nævnt en *slynget vejby*. Det er den mest almindelig form på det nordlige Djursland.

I den slyngede vejby ligger huse og gårde typisk på begge sider af en langstrakt bygade eller forte, der ofte fortsætter i landskabet som landevejen til den eller de nærmeste købstæder. I Fjellerup forløber landsbyen øst-vest, hvad der først og fremmest skyldes de lokale terrænforhold. Landsbyen er randorienteret, hvilket vil sige, at bebyggelsen følger morænekanten oven for det hævdede marine forland. På de ældste kort over landsbyen kan man se, hvordan gårdene har ligget nord for landsbygaden eller forten i den vestlige del af landsbyen og såvel nord for som syd for landbygaden i den østlige del, hvor byens store præstegård afslutter

Pletvise forekomster af flyvesand i de øvre jordlag eller helt oppe i overfladen er spor efter tidligere tiders genkomne flyvesandskatastrofer.

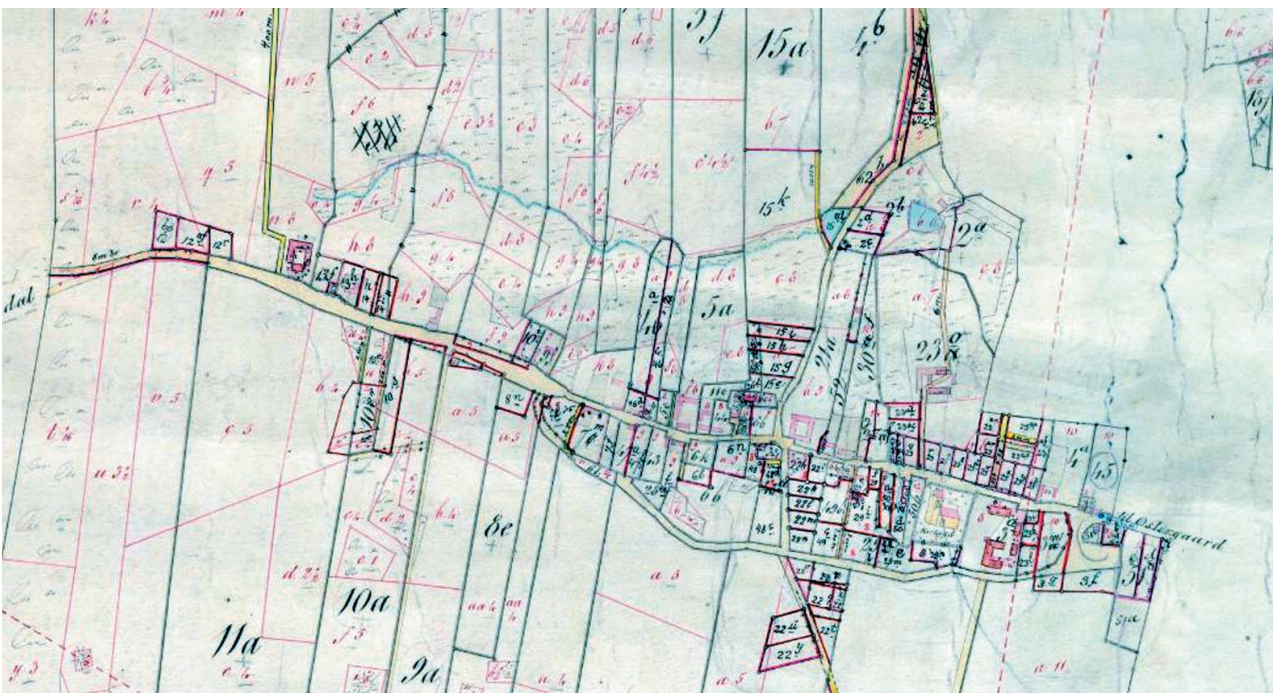

Fjellerup by som den fremstår på et matrikelkort for årene 1865-1898.

gårdbebyggelserne. Her ligger der en lille stump forte, der som forten i den vestlige del af byen er en reminiscens fra fællesskabets tid, hvor dyrene skulle drives hjem for natten. På ældre matrikelkort ser man også

landsbyens fædrift til engene nord for Fjellerup Mølle udmatrikuleret som en selvstændig matrikel.

Fjellerup by som den fremstår på et matrikelkort for årene 1898-1955.

Vejnettet

Fjellerup er som nævnt anlagt omkring en gennemgående bygade. Typisk har bygaden ofte tillige tjent som forte. Det synes ikke at være tilfældet for østlige/centrale del af Fjellerup. Vejene i Fjellerups østlige/centrale del er nemlig ganske smalle. Det gælder ikke mindst den gennemgående bygade Kanneshøjvej/Fjellerup Bygade, som man kunne forvente ville have en vis bredde.

Syd for den østlige/centrale del af landsbyen ser man sporet af en lille »omfartsvej«, der har sikret, at bønderne nord for bygaden har kunnet komme til markerne syd for byen. Vejen har formodentlig også ligget der før udskiftningen, men er i dag næsten forsvundet. Man kan stadig ane vejen og følge dens forløb, hvor den har afgrænset landsbyen fra det åbne land syd for Fjellerup.

Fjellerups nyere historie

Mens man ikke ser væsentlige ændringer i byens størrelse og udstrækning på matrikelkortene for årene 1865-1898, så ændrer billedet sig på det efterfølgende matrikelkort for årene 1898-1955 (omtegnet og trykt i 1955).

Fjellerup bevarede i første halvdel af det 20. århundrede sin grundstruktur med den gennemgående bygade, men voksede betragteligt. Væksten foregik dels omkring den gennemgående bygade Kanneshøjvej/Fjellerup Bygade, dels i området mellem bygaden og den lille vej syd om byen, og endelig ved »knopskydning« på små sidegader til Kanneshøjvej/Fjellerup Bygade.

Mens byggeriet i den vestlige del af byen bestod af mindre beboelseshuse, blev der i den østlige/centrale del af byen opført flere

Forhenværende købmandsbutik i en stærkt ombygget (1977) bygning til »kontor, handel og lager...« fra 1890.

Fjellerup Kro opført o. 1900 og oprindeligt bygget og drevet som afholdshotel. Kroen fik dog spiritusbevilling før Anden Verdenskrig, hvor den for øvrigt var beslaglagt af den tyske besættelsesmagt. Siden begyndelsen af 1970'erne har kroen haft en lang række ejere, som trods en ihærdig indsats har måttet opgive krodriften. En del af bygningen drives nu som Bed & Breakfast.

»Madam Blå«, et lille spisested, der kun har faste åbningstider i sommersæsonen. Bygningen er opført i 1946 som kombineret beboelses- og forretningsejendom.

ejendomme med »stationsbykarakter« og kombineret beboelse og forretning. I dag er Fjellerup Bageri den eneste tilbageværende detailhandel i byens gamle centrum. Bygningen, hvor bageriet har til huse, blev i øvrigt opført i 1930.

Tre villaer langs Fjellerup Bygade opført i henholdsvis 1915, 1916 og 1932.

Et andet udtryk for Fjellerups ændrede status fra bondeby til handels- og serviceby for det nordlige centrale Djursland, var den ikke ubetydelige vækst i villabyggeriet. Mens landsbyens traditionelle byhus altid har været længehuset, hører villaen hjemme i stationsbyen/den rurale by. Når Fjellerup således kan præsentere tre villabyggerier side om side langs byens hovedgade, er det udtryk for at Fjellerup voksede sig frem til en ny status i første halvdel af det 20. århundrede.

Frem til mellemkrigstiden sker byvæksten i Fjellerup omkring Kanneshøjvej/Fjellerup Bygade. Det fortsætter den med i efterkrigstiden, bl.a. med Kanneshøjvej 48-52 og flere andre steder langs Kanneshøjvej/Fjellerup Bygade. Fra slutningen af 1940'erne og begyndelsen af 1950'erne vokser byen også omkring den nord-sydgående akse der udgøres af Strandvejen/Åsbjergvej. Mod nord omkring Strandvejen bygges der i slutningen af 40'erne og mod syd, omkring

Et usædvanligt islet i en dansk landsby – etagebyggeri med opgange (opgangene A, B og C for at være mere præcis). Bygning er opført i 1936 af Fjellerup Brugsforening og rummede oprindeligt butik i stueetagen og beboelse på første sal. Man aner stadig de oprindelige indgange og butiksruder i facaden.

Åsbjergvej, bliver der opført to parcelhuse i henholdsvis 1947 og 1951.

Det store boom i parcelhusbyggeriet sætter ind i 1960'erne og 1970'erne med parcelhusbyggeri omkring Ågade og Østergårdsvej, et byggeri, der dog stadig fremstår som en udbygning omkring hovedgaden. Det gør sig ikke gældende for det helt nyanlagte parcelhuskvarter omkring Søndermarken, der har det moderne parcelhuskvarters præg af ensartethed.

I de seneste 20-30 år er byvæksten, i hvert fald hvad angår boligbyggeriet, sket mod nord, omkring Strandvejen, hvor række- og kædehusbyggerier er skudt op, bl.a. det markante kædehusbyggeri omkring Gartnerengen. Den aktuelle vækst i boligbyggeriet i Fjellerup sker omkring Strandparken nord for Kastbjergvej, hvor nye og større parcelhuse i disse år er under opførelse.

Institutioner

Fjellerups første folkeskole havde til huse i bygningen Fjellerup Bygade 25, der blev opført i 1896. Her var folkeskole indtil 1955, hvor skolen, med elever til og med 7. klasse, blev flyttet til Strandvejen. I dag går folkeskoleeleverne på Djurslandsskolen i Glesborg.

Djurslandsskolen har en afdeling for vidtgående specialundervisning i Fjellerup. Her ligger også Møllebækken, en døgninstitution for børn og unge med varigt nedsat fysisk og/eller psykisk funktionsevne.

Djurslands Efterskole i den vestlige ende af byen, er en kristen friskole oprettet af den

folkekirkelige vækkelsesbevægelse Nyt Liv. Skolen tilbyder 9.- og 10- klasse.

Fjellerup Valgmenigheds bygning, »Karmel«, på Kanneshøjvej er opført i 1917. Menighedshuset og den eksisterende valgmenighed i Fjellerup er et vidnesbyrd om et aktivt menighedsliv i byen.

Djurslands Efterskole.

Fjellerup Aktivitetshus, opført 2004 og senere udvidet, er ramme for en række af byens foreninger bl.a. Fjellerup Husmoderforening, Fjellerup Idrætsforening, Fjellerup Kræmmerforening og Fjellerup og Omegns Borgerforening.

Fjellerup Børnehaven i den østlige ende af byen. Det flotte byggeri med de frie omgivelser, plads og frisk luft frembyder sjældent gode rammer for børnenes dagligdag.

KIRKE OG KIRKEINDSIGT

Fjellerup kirke

Fjellerup kirke er en romansk kirke, hvis skib og kor er fra 1200-tallet. Senere blev skibet forlænget mod vest, og der blev tilføjet tårn og våbenhus, som det oftest skete med de ældste kirker.

Kirken er i flere omgange blevet om- og tilbygget, og man finder både rå kampesten, tilhuggede kvadre, munkesten og nyere teglsten i kirkens murværk.

Både skib og kor har fladt loft med solide og kraftige bjælker, der giver rummet en egen udstråling af soliditet.

Fjellerup kirkes forbindelse til Fjellerup Østergaard fremgår bl.a. af de første stole-rækkers våbenskjold og epitafiet over Anna Margrete Møllerup.

Præstegården

Præstegården var i ældre tid Fjellerups største og mest betydningsfulde landbrug.

Den nuværende præstegård er opført i 1916 i en tidstypisk historistisk stil, hvor bindingsværkselementer i murværket knytter forbindelsen tilbage til den præstegårdsbygning, som den nuværende bygning erstattede. I 1984 blev konfirmandstuen føjet til. Den er delvist opført af ældre materialer og i en stil, så hele komplekset fremtræder harmonisk og smukt.

Præstegårdshaven er domineret af en imponerende rødbyg, der siden slutningen af 1800-tallet har været »signaturtræ« for bondegårdshaverne ved de større danske bondegårde.

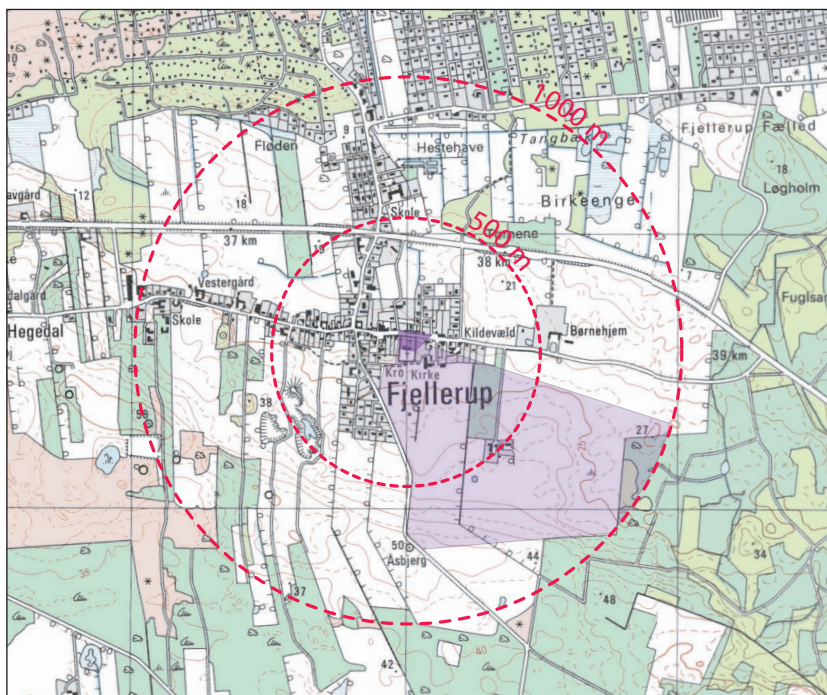
Kirkeområdet i det åbne land

Kirken og kirkegården udgør under et kirkeområde. Parkeringsarealer og materielbygning er ligeledes en del af kirkens omgivelser. Derimod er præstegården ikke en del af kirkeområdet selv om naboskabet og forbindelsen mellem kirke og præstegård er tydeligt i det samlede billede.

Fjellerup kirke og kirkeområdet er synlig i det åbne land syd for Fjellerup by, ikke mindst når man kommer til byen ad Åsbjergvej.

Set fra Åsbjergvej er man ikke i tvivl om at Fjellerup kirke er byens dominerende bygning.

- Område, hvorfra kirken er synlig i landsbyen.
- Område, hvorfra kirken er synlig omkring byen.

Kirkeområdet i landsbyen

Fjellerup kirke ligger i den østlige ende af landsbyen. I ældre tid var kirken og præstegården landsbyens østligst beliggende bygninger. Mod syd ligger kirken og kirkegården ud mod åben mark, hvorved kirken er synlig fra et større område syd for landsbyen.

Fjellerup kirke og hele kirkeområdet ses og opleves kun i meget begrænset omfang i selve landsbyen, og er stort set usynlig bort set fra et kort stykke af Fjellerup Bygade.

Fjellerup kirke. Sydsiden af skib og kor.

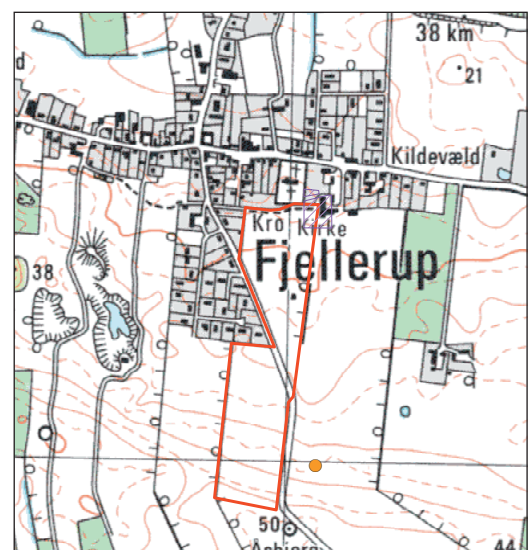
Eksisterende beskyttelse

Kirkebyggelinien angiver et område inden for en radius af 300 m fra kirken hvor der kræves dispensation for alle byggerier og anlæg over 8,5 m.

Kirkeindsigtsområdet angiver, at hensynet til kirken og oplevelsen af kirken fra det åbne land tillægges særlig stor vægt ved udformning og placering af byggeri og andre anlæg. Oplevelsen af kirken og dens umiddelbare omgivelser bør således ikke sløres eller forringes.

Provst Exner-fredning – er en frivillig fredning fra 1950'erne, som har til formål at sikre indsigten til kirken. Fredningen omfatter tre mindre områder omkring Fjellerup kirke, herunder området, hvor materielbygningen er opført.

- Provst Exner-fredning
- Kirkeindsigtsområde

Fjellerup

Landskab, historie og bebyggelse

er udarbejdet af
Kulturhistorie & Landskab
www.kulturhistorieoglandskab.dk

for

Norddjurs Kommune

januar 2011

Kilder:

Kulturhistoriske bevaringsinteresser - nyere tid,
725 Nørre Djurs Kommune
Århus Amtskommune, juni 1990

www.dkconline.dk – Fund og fortidsminder

TRAP Danmark

G. Begtrup: Agerdyrkningens tilstand i Danmark

Henrik Pedersen: De danske landbrug, Kbh. 1975

Arv og Eje, 1988

Nørre Djurs Egsarkiv 1979

Fjellerup Guide 2008

Original-1 kort